

Pobl yr Ymylon
gan
Idwal Jones

Addasiad Euros Lewis
2015

Pobl yr Ymylon

Act I

(Sgubor Cefn Eithin, Llanfair Moyddin, fore Sadwrn yn yr Haf)

Y mae muriau ysgubor yn wynebu'r edrychwyr. Yn y cornel i'r dde y mae cryglwyth mawr o wellt, ac y mae gwellt hefyd mewn anhrefn ar y llawr. Yn y pen nesaf i'r edrychwyr o'r mur ar y ochr chwith y mae drws yn arwain allan.

Cyfyd y llen a neb i'w weled ar y llwyfan. Cedwir ef felly am ychydig amser, nes bod y gyunlleidfa ar fin anesmwytho. Yna sylwir ar ryw aflonyddwch yn y gwellt tua chanol y llwyfan, a gwelir pen a pheth o gorff dyn ifanc yn ymddangos. Pan ddel cyfle i sylwi ar ei ddillad gwelir nad ydynt o ddeunydd da iawn, a bod llaid ac ôl cerdded arnynt, eithr nad ydynt yn hollol mor wael â rhai crwydryn cyffredin. Y mae iddo wyneb agored, pleserus, llygaid gleision, a gwallt du, cyrliog.

Dafydd: *(Yn estyn ei freichiau ac yn agor ei geg)* O di..aa..wch!

Y mae aflonyddwch eto yn y gwellt a'r tro hwn ymddengys pen dyn tua thrigain a phump oed. Y mae mwy o awyrgylch y gwir dramp o gylch hwn. Y mae ei ddillad yn awgrymu'r coed-foneddig - yn ymbil am barch, ond yn methu a'i gael.

Y mae ei wyneb hefyd yn gyd'wedd â'r dillad - wyneb mawr, crwn, llawn profiad o ymylon bywyd a direidi, a llinellau cyfrwys yn ymddangos oddeutu'r llygaid pan fo'n chwerthin. Y mae ei farf "gafr" a'i wallt ac aelïau trwchus yn frith.

Gwelir ei fod yn hoffi'r dull "pregethwrol" o lefaru pan fo wrth ei fodd, eithr dylid gwahaniaethu rhwng hyn a'r "hwyl" a ddaw i'w leferydd yn nes ymlaen. Cyfyd o'r gwellt yn fwy disymwth na Dafydd, a daw ei eiriau cyntaf yn fuan ar ôl rhai Dafydd)

Malachi: Dafydd, 'y machgen i, 'rwy'ti'n dechreu'r dydd yn bur anweddus. Y mae'r wawr wedi torri ar ddiwrnod arall, Dafydd.

Dafydd: Torred hi.

Malachi: Testun diolch sydd gennym, Dafydd. Testun diolch. Y wawr wedi torri a ninnau dan do.

Dafydd: *(Yn edrych oddiamgylch)* Buckingham Palas!

Malachi: Na, nid Buckingham Palas, Dafydd, ond sgubor, a diolch am gymaint a hynny.

Dafydd: Malachi! Os rhywbeth ar y menu y bore `ma? Cig moch?

Malachi: Rhedeg braidd yn ormodol i fyd y moethau `rwyd ti, `machgen i. (*Yn cyflmu*) Bydd yn amyneddgar, bachan! Dysg i bwysu ar Ragluniaeth.

Dafydd: Pam O..o..os rhywbeth mewn golwg gyda chi?

Malachi: O, na, na, na, Dafydd. Dim ond â llygad ffydd, `y machgen i. Am argraffu ar dy feddwl di wyf i, na `wyr dyn ddim pa fendithion a ddaw gyda'r wawr. Os cofi di, Dafydd, `doeddwn i ddim mewn sefyllfa i weled rhyw lawer â'r llygad naturiol neithiwr. Sôn amdana i rw' i nawr.

Dafydd: Dyna'r ffaith

Malachi: Na, Dafydd. Yr oeddwn wedi edrych ar y gwin pan fyddo goch. Y ddiod gadarn, Dafydd, fy mab, bydd ofalus gyda'r ddiod gadarn.

Dafydd: Go fore yw hi i bregeth, Malachi.

Malachi: `Roedd crefydd yn y teulu. Fe ddiodeffodd `y nhad oherwydd i grefydd.

Dafydd: O, shwt?

Malachi: Canu emynau Pantycelyn berfedd nos wrth ladrata ffowls. Camgymeriad. Gyda llaw, beth oedd dy rhieni di, Dafydd?

Dafydd: Y wel. Ma' nhw... ma' nhw wedi marw ych dou.

Malachi: Ma'n rhai inne hefyd.

Dafydd: Wel...a...mae'n well gen i beido a siarad am danyn' nhw ar hyn o bryd.

Malachi: Rôn nhw'n bobol barchus gw'lei?

Dafydd: O'n... wel o'n, mewn ffordd o siarad.

Malachi: Mae'n beth rhyfedd felltgedig, os bydd pobol wedi byw'n barchus `dyw i plant byth yn leico gweyd gair am danyn' nhw. `Rwy' wedi diolch llawer fod `y nhad ymron cymint o flagard a finne (*Yn ddisymwth*) Be ddiawl wyt ti'n moyn cysgu mewn sgubor fan hyn os o'dd dy rieni yn bobol barchus?

Dafydd: Wn `im. Falle taw am i bod nhw'n bobol barchus.

Malachi: Be ti'n feddwl wrth hynny?

Dafydd: Mi ges i ddigon ar fod yn respectabl.

Malachi: Câl digon ar fod yn respectabl? Be nest ti meddwi?

Dafydd: Nage.

Malachi: Ladratest ti rywbeth?

Dafydd: Naddo.

Malachi: Beth te?

Dafydd: Dim. Ca'l digon ar fod yn respectabl. Dyna'r cwbl.

Malachi: Doet ti ddim yn leico dy waith gw'lei.

Dafydd: Nag own.

Malachi: `Rown i'n meddwl.

Dafydd: Ie, ond wyddoch chi beth o'dd `y ngwaith i?

Malachi: Na wn i.

Dafydd: Bod yn respectabl.

Malachi: Bachan, `rwy'ti fel tiwn rownd. Beth oet ti – clerc?

Dafydd: Nage. Mwy respectabl na hynny.

Malachi: Bancer?

Dafydd: Nage.

Malachi: Na. D'wyt ti ddim digon o gythrel i fod yn fancer. A wi'n gwbod, hala insiwrans!

Dafydd: *(Yn ysgwyd ei ben)* Na.

Malachi: Wel mâs â hi.

Dafydd: Pregethwr!

Malachi: Pregethwr!

Dafydd: Bugel Methodist.

Malachi: Bugel Methodist! Bugel Methodist! Ystyria, Dafydd, `y machgen i. Ystyria. `Rwy'n hen wŷr penwyn, Dafydd. Paid a thwylo hen wŷr!

Dafydd: `Dwy ddim yn ych twyllo chi. `Row'n i'n fugel Methodist wythnos yn ôl.

Malachi: Wythnos yn ôl?

Dafydd: Wythos yn ôl.

Malachi: Dim erioed!

Dafydd: O'wn wir.

Malachi: Wel, all di ddim mynd yn ôl 'na?

Dafydd: `Dwy ddim am fynd yn ôl.

(Edrych Malachi yn synfyfyrgar am ysbaid. Yna daw gwawr o ddeall cyfrwys i 'w wedd. Ysgwyd ei ben yn araf a dyry fath ar winc.)

Malachi: Dafydd, fy mab. Dafydd, Dafydd. Pan na fyset ti'n 'i phriodi hi?

Dafydd: Eh! Be'...be' chi'n feddwl?

Malachi: Pam na fyset ti'n 'i phriodi hi, Dafydd. Lodes ffein o'dd y lodes. Ddylet ti ddim o'i gadel hi.

Dafydd: Na. `Rych chi'n hollol mâs o'ch lle.

Malachi: Odw i?

Dafydd: Odyh. `Drychwch `ma, leicech chi ddim bod yn bregethwr, leicech chi?

Malachi: Pam na leicwn i, Dafydd? Pam na leicwn i? O, Dafydd, Dafydd! Mae'n ened i yn dyheu am y cyfle. *(Yn cerdded oddiamgylch ac yn rholio'r geiriau oddiar ei dafod)* Y Parchedig Malachi Jones, B.A., B.D. Bydd y Parchedig Malachi Jones yn pregethu yma y Saboth nesaf! Pregethir yn nghyfarfod yr hwyr gan y Parch Malachi Jones, B.A., B.D. Malachi Jones o Gapel Seion! *(Yn dechreu "hwyllo")* Pan fydd stormydd bywyd yn torri ar eich traws, pan ddaw'r ddrycin a'r tywyllwch, pwy rydd gysur i'r weddw a'r amddifad? Malachi Jones! Pwy fydd barod i godi cardotyn o'r llwch? Malachi Jones! Pwy rydd gynhorthwy i'r gweiniaid? Pwy ond yr Hen Falachi?

Dafydd: Ie, dyna'r ochor ych chi'n weld ohoni.

Malachi: *(Heb gymryd sylw, ond yn gostwng ei lais o'r hwyl)*

"Arglwydd, gâd i'm dawel orffwys,
Dan gysgodau'r palmwydd clyd,
Lle'r eistedda'r pererinion
Ar eu ffordd i'r nefol fyd."

Malachi: Ie, mae llawer i hen sant yn teimlo'n bur ddiolchgar heno am gysgodau'r palmwydd. Chwi'r oedrannus sydd om blaen i heno, mae ôl llafur a lludded y dydd ar eich hwynebau chwi; mae stormydd bywyd wedi gadael creithiau ar eich gruddiau. Beth am dani, mhobol i? Beth am gysgodau'r palmwydd? Deuwch gyda mi. Mae yno ffynnon risial i'r sychedig, a lle i gallon friw i orffwys – dan gysgodau'r palmwydd clyd! *(Yn disgyn i'r modd cyffredin yn sydyn, ac yn edrych yn ddifrifol ar Dafydd).* Wyddost ti, neud sport `rown i `nawr, ond nid dyna fel y byswn i'n pregethu. Mi fyddwn i wedi troi pob pechadur yn yr oedfa cyn pen hanner awr. Bachan, `rwy'n credu y troiwn i'n hunan cyn y diwedd!

Dafydd: Gyfaill, mi flinech yn gynt nag y meddyliech chi. Mi flines i arni.

Malachi: Blino ar beth?

Dafydd: Blino ar fyw'n respectabl... respectabl...respectabl! Dydd a nos. Un wythnos ar ôl y llall. Y swydd fwya respectabl yn y wlad... fwya respectabl dan haul. Dyna sy'n damio'n gwlad ni. Nid culni. Nid anghydfurfiaeth. Mae `na dân mewn anghydfurfiaeth. Does dim mewn respectability. Mae capeli'r ganrif hon yn farw gelain.

Malachi: Yn farw gelain? Beth ddigwyddodd?

Dafydd: Mi dreies yn ddigon gonest, ond `rown i'n rhoi gormod o shocks i'r saint – a ma' gwaith neyd hynny y dyddie hyn.

Malachi: O be' wnest ti i'w dihuno?

Dafydd: O llawer o bethe. Ma' dyn yn mynd yn rebel gyda amser.

Malachi: A beth o'n nhw'n gweud te?

Dafydd: Dim. Dim yw dim.

Malachi: `Dwyt ti ddim yn briod?

Dafydd: Na. `Rodd mam yn byw gen `i. Mi fyswn wedi clirio mâs ers llawer dydd onibai am mam.

Malachi: Beth odd hi'n feddwl am bethe? Mab yn bregethwr, gw'lei. `Rodd yr hen wraig yn go falch ohont ti – eh?

Dafydd: Siŵr o fod.

Malachi: Odd tipyn o natur crefydd ynddi?

Dafydd: Odd. `Rodd crefydd yn dwad mewn i bopeth gyda mam. Fe dorre mam fara-menyn yn grefyddol. `Rodd hi'n chwerthin emyne.... Fe fuodd farw'n ddisymwth.

Malachi: Faint sydd oddiar hynny?

Dafydd: Whech mis. Fe gadwes ymla'n am dipyn ond mi ges i ddigon a mi gliries mâs.

Malachi: Shwt?

Dafydd: Dydd Llun diwetha. `Rown i fod i bregethu mewn lle o'r enw Llanfair Moyddin y Saboth hyn, a `rown i wrthi yn ceiso gneyd pregeth pan ddath un o'r blaenoriaid i mewn. Dyn gweddol ifanc. Dim un o'r hen deip. Un o'r dynion teidi, respectabl `ma sy'n mynd ar nerves dyn, ag oel ar i wallt ac ar i ened. Fe ddâth fan sipswn tu allan, ac wrth gwrs, fe wedes inne fod rhyw whant ana'i fynd gyda nhw, a fe atebodd y scerbwd hyn, "Ie, Mr Jones, mae rhyw ramant yn perthyn i'r bywyd yna. `Rwy' wedi meddwl yn hunan yr hoffwn i dreulio pythefnos o wyle mewn carafan". Pythefnos o wyle! A finne'n dyheu am fywyd rhydd heb llyffethair, haf a gaeaf, am byth. Peth mowr yw rhyddid, Malachi! Does dim ar y ddaear fel rhyddi.

Malachi: Ti â dy ryddid a dy garafan sipsis. `Rwy' wedi byw mewn carafan sipsis. Y ffŵl – y ffŵl gwirion! Mae'n holl fywyd i wedi bod yn rhydd. `Rwy' wedi byw fel mynnw i oddiar `rwy'n cofio. `Rwy' wedi cwrdd â phob math o bofol – lladron, puteiniaid, a saint. Pan own i'n ifanc `rown i'n gwbod am bob merch werth edrych arni o Gaergybi i

Gaerdydd. 'Rwy' wedi bod yn berchen cannodd yn 'y nydd. A wyddost ti beth wy' wedi hiraethu am dano? Bod yn respectabl.

Dafydd: T...ah...t! Fe geisech ddigon arni whap iawn.

Malachi: Cael digon arni! O, Dafydd, Dafydd. Chês i ddim cyfle eriod, weldi, i ddatblygu 'nhalent.

Dafydd: Cwtshwch, ddyn!

Malachi: *(Yn ddigyffro)* Dafydd, 'rwy'n gweyd wrtho ti.... *(Yn gweld fod Dafydd o'r golwg yn y gwellt, ac yn clywed sŵn traed yn neshau.)* Ga'i weyd nes ymlaen. *(Yn ei osod ei hyn yn hamddenol ac yn gysurus i lawr yn y gwellt, ac yn diflannu rhyw eiliad cyn bod merch ifanc yn ymddangos â bwced yn ei llaw. Cerdd hi oddeutu'r sgubor am beth amser, fel pe yn chwilio am rywbeth, ac yn mwmian canu. Gwelir hi'n sengi yn beryglus o agos at gorff Dafydd. Yna â yn ôl eto i'r drws.)*

Y Ferch: *(Yn gweiddi)* Wiliam!

Llais: Helo!

Y Ferch: Yn y sgubor wedes ti?

Llais: Ie.

Y Ferch: Wel 'dyw e ddim 'ma 'nawr.

Llais: Edrych di eto.

Y Ferch: Wy' wedi edrych

Llais: Wel, fanna gadwes i e ddo! Falle fod e dan y pentwr. Mae e siŵr o fod yn nghanol y gwellt..... Edrych di eto.

(Gwelir hi'n chwilio eto ac yn symud peth o'r gwellt. Daw ychydig bach o gorff Dafydd i'r golwg, fel ag i beri credu ei bod yn debyg o'i weled. Eithr gwelir hi'n ymadael ymhen ychydig.)

Y Ferch: *(Wrth fynd allan)* 'Rwy'n ffeulu a'i weld e'n un man.

- Malachi: *(Yn cyfodi ar unwaith)* Ie, beth o'n i'n gweud nawr te? O ie!
- Sŵn i weid câl cyfle fel ti. Chês id dim cyfle eriod i ddatblygu nhalent.
- Dafydd: Dyn rhyfedd i chi.
- Malachi: *(Yn dechreu'r dôn "bregethwrol" eto)* 'Rwy'n hen, Dafydd, fy mab, ac wedi gweld cystuddie a helbulon. 'Rwy' wedi tramwy Cymru benbaladr. 'Rwy' wedi gwerthu watches... rhai aur, ie ran eu golwg ... ym mhob ffair yng Nghymru. 'Rwy' wedi gwerthu cwd o sofrins am hanner-coron i lawer hen wladwr syml – a ni obeithiwn ei fod wedi ei gael yn llawn. Mae yna lawer i ferch ieuanc wedi talu teyrnged o arian neu o aur i mi fel cydnabyddiaeth o'm llafur. Odw, Dafydd, 'rwy' wedi cael bywyd helbulus. Ac wedi'm llafur a'm lluded daw hyder ambell dro y câf farw'n ddyn parchus.
- Dafydd: Leicech chi gâl byw yn dda?
- Malachi: 'Dwn i ddim am fyw'n dda, Dafydd. Fuodd dim awydd mawr arna'i fyw yn dda erioed. Byw yn barchus yw'r peth mawr.
- Dafydd: O. 'Rych chi'n wath na'r un ohnyn' nhw. Pan gwrddes i â chi rown i'n meddwl 'y mod i'n cwrdd â dyn rhydd o'r diwedd, heb rhyw sothach felna yn i galon e...
- Malachi: O, Dafydd! Mi rown i rywbeth am ddiwrnod mewn swydd barchus. Leicwn i gâl pregethu am un diwrnod, Dafydd, a neb yn gwbod pwy own i.
- Dafydd: *(Yn syn)* Leicech chi?
- Malachi: Neb yn gwbod pwy own i, Dafydd. Hen Falachi'r ffeire wedi ei wedd newid, a neb yn ei adnabod. A'r hen saint yn wylo tan y genadwri. A phob un yn parchu'r hen Falachi, a mwy na hynny, Dafydd – finne'n i barchu e am y tro cynta' yn y mywyd. Mi fyse'n werth i ti gâl clywed y bregeth Dafydd. 'Rw' wed i phregethu i ganwaith ar ochor yr hewl.

Dyma'r unig bregeth gafodd effeth arna i eriod. *(Clywir sŵn canu, a bwced yn tician, a thraed yn neshau)*

Dafydd: Hei! Clou, Malachi, ma' nhw'n dwad eto!

Malachi: *(Heb gymryd sylw)* Ond chês i eriod gyfle i'w thraddodi hi; dim eriod.

Dafydd: Malachi!

Malachi: *(Yn ei roddi ei hun i alwr yn hamddenol yn y gwellt)* Mi draddoda i ddarn o'r bregeth yna i ti, Dafydd, ar ôl i hon fynd mas.

(Daw'r ferch ifanc i mewn eto. Cerdd oddeutu'r ysgubor am dipyn gan sengi'n beryglus o agos ar y man lle y gorwedd Dafydd. Saif o'r diwedd yn ei ymyl. Gwelir Dafydd yn symud ei goes yn araf iawn o'r ffordd. Clywir sŵn ceffyl a char yn gyrru i mewn i'r buarth oddiallan, ac yna'n sefyll. Symud y ferch ifanc yn ôl at y drws.)

Daniel: *(Yn gweiddi)* Catrin?

Catrin: Helo!

Daniel: Ddâth y pregethwr?

Catrin: Dim sôn eto, Daniel.

Catrin: Faint o wellt chi ise?

Daniel: Dim ond llond côl.

(Symud yn ôl ac ymafael mewn coeled o wellt o ganol y llawr. Daw rhan o gorff Dafydd i'r golwg. Dyry y ferch screch fechan a rhuthr yn ôl. Cwyd Dafydd ar ei eistedd)

Dafydd: Peidiwch a châl ofan. Ma' popeth yn iawn.

(Ni ddywed y ferch ddim, ond edrych yn syn)

Dafydd: Fe gysges i 'ma neithwr.

Y Ferch: *(Yn ceisio llefaru'n ddewr)* O, do fe? Pwy roddodd ganiatad i chi?

Dafydd: Wel, rôdd hi'n ddiweddar, a dodd gyda ni – dodd gen i ddim un lle i orwedd. `Dos dim gwahaniaeth gyda chi, ôs e?

Y Ferch: Wel, mi ddylech fod wedi dwad i ofyn yng nghynta.

Dafydd: Rôdd hi'n ddiweddar arno ni – arna i. Dos dim gwahanieth gyda chi, ôs e? `Dw'i ddim wedi mynd â dim byd o werth.

Y Ferch: `Drychwch `ma. Oeddech chi miwn `ma pan ddois i mwin gynne?

Dafydd: Own.

Y Ferch: Yn y gwellt fan'na?

Dafydd: Yn y gwellt fan hyn.

Y Ferch: Wel.

Dafydd: *(Yn gwenu)* Go lew, ond te fe?

Y Ferch: Go lew, yn wir! *(Yn gwenu)* `Se nhad `ma nawr..... `Dyw e ddim yn leico body.... dynion yn cysgu yn y tai mâs.

Dafydd: `Dyw e ddim yn leico trampod, ych chi'n feddwl?

Y Ferch: Wel, mae e'n disgwl iddyn' nhw ofyn am gaiatad *(Yn rheolaidd unwaith eto)*... ac eitha reit hefyd.

Dafydd: Quite right. Tacle ofnadw yw tramps.

Y Ferch: Hy! Beth amdanoch chi? Mm `rych chi wedi bod yn rhywbeth gwell.

Dafydd: Nag `w i. Pam `rych chi'n meddwl hynny?

Y Ferch: Wrth ych siarad chi. A ma' golwg dyn respectabl arnoch chi.
(Gwelir Dafydd yn gwingo ychydig)

Dafydd: Ie, wel..... pe bai pawb fel chi – wel falle nad tramp fyddwn i.

Y Ferch: Ffoadur.

Dafydd: Ffoadur?

Y Ferch: Ie. Geisoch chi fwyd y bore yma?

Dafydd: Naddo.

Y Ferch: Wel, mi dreia i ddod â pheth lan i chi.

Dafydd: O, peidiwch a thrafferthu. `Dwy ddim am i chi feddwl mai dyna....
(*Clywir llais yn gweiddi*)

Llais: Catrin

Y Ferch: (*Yn ateb*) Wel! (*Wrth Dafydd*) Arhoswch funud. `Y nhad sy'n galw.
(*Rhed i'r drws*)

Malachi: (*Yn codi ei ben eto, gan sisial yn uchel*) Plated o gig moch, Dafydd!
Plated o gig moch! (*Yn diflannu*)

Y Ferch: Mi ddo i yna nawr, `nhad. (*Yn dyfod yn ei hôl*) Grondwch! Mi dreia i ddod â bwyd lan i chi mhen rhyw hanner awr, os câ i gyfle. Rhaid i fi fod yn go ofalus, achos `dyw `nhad ddim bolon i fi neyd rhywbeth fel hyn.

Dafydd: Diolch yn fawr iawn i chi. Diolch yn fawr iawn. Fyswn id dim yn ych trafferthu chi'n hunan, ond ma' gen i ffrind o hen wŷr lawr yr hewl `na yn rhywle, a `rwy'n siŵr i fod e heb damed.

Y Ferch: Mi ddo i â digon i chi'ch dou. Ond peidiwch a dangos ych hunan. Ddaw neb lan `ma ond fi. Gwd-bei nawr. (*Yn myned at y drws*)

Dafydd: O! Un funud.
(*Y ferch yn troi*)

Y Ferch: Wel!

Dafydd: Beth yw enw'r lle hwn?

Y Ferch: Y pentre?

Dafydd: Ie.

Y Ferch: Llanfair Moyddin.

Dafydd: O! Pwy sy'n pregethu `ma fory?

Y Ferch: Pam? O'ch chi am ddwad i'r cwrdd?

Dafydd: Y.. na. Ych clywed chi'n gweyd rhyw beth wnes i gynne, wrth y drws.

Y Ferch: O. Mr David Jones, Salem, Crug Gwyn. Os whant arno chi ddwad i'r cwrdd?

Dafydd: O na.

Y Ferch: `Rwy'n siŵr i fod e. Ofan ych dillad sy arno chi. `Drychwch `ma...

Llais ei Thad: Catrin!

Y Ferch: Reit! `Rwy'n dwad. (*Wrth y drws*) Fydda i nôl mhen rhyw hanner awr. (*Allan*)

(*Daw Dafydd yn ôl yn fyfyrgar i ganol y llwyfan. Cwyd Malachi ar ei draed ar amrantiad ac ysgwyd ymaith y gwellt*)

Malachi: O, Dafydd, Dafydd! Ma'r dydd wedi gwawrio o'r diwedd Ma'r diwrnod wedi dod! Glywes ti be' wedodd hi? Llanfair Moyddin, `machan `i, Llanfair Moyddin! O ho!

Dafydd: Be' sy'n bod?

Malachi: Be' sy'n bod? Y Parchedig Malachi Joens sy'n bod! Y Parchedig Malachi Jones! O Dafydd, Dafydd, ma'r diwrnod wedi gwawrio! Nawrte mi anfonest ti lythyr, ond do? I weyd dy fod ti'n methu a dwad ond bod y Parchedig Malachi Jones newydd groesi o'r America, a'i fod e'n garedig iawn ... ac yn y blân (*Yn ddistaw wrtho 'i hun, gyda mwynhad mawr*) Y Parchedig Malachi Jones!

Dafydd: Ie, ond `dy'n nhw ddim wedi derbyn yr un llythyr oddiwrthw i.

Malachi: Bydd hynny'n destun syndod mawr i mi pan gyrhaedda i. Rhaid fod y llythyr wedi mynd ar goll, Dafydd. Edrych, os rhywun yn dy `nabod di ffo' hyn?

Dafydd: Dim am a wn i.

Malachi: Wel, cadwa di o'r ffordd. O, Dafydd, `rwi wedi hiraeth am hyn. Fe gei di weld yr hen Falachi wedi ei wedd-newid. Un diwrnod o draethu'r genadwri. Un diwrnod gyda'r saint. Un diwrnod o barch i'r hen Falachi.

Dafydd: Malachi, odych chi'n siŵr nad oes neb ffordd hyn yn ych nabod chi?

Malachi: *(Mewn hwyl, a'i lygaid yn disgleirio)* Fydd neb yn `y nabod i nos `fory. Fydda i ddim yn nabod yn hunan..... Mae geirau ein testun i'w gweled yn yr Efengyl yn ôl Ioan, yr wythfed bennod, a'r bymthegfed adnod... yr y wythfed bennod, a'r bymthegfed adnod o'r efengyl yn ôl Ioan....

(Disgyn y llen ac yntau'n llefaru)

Diwedd Act I

Pobl yr Ymylon

Act II

Nos Sadwrn, yr un diwrnod. Cegin Fferm Cefn Eithin, Llanfair Moyddin

Edrych i mewn i'r ystafell drwy fur y lle tân, ac felly rhaid awgrymu lle tân, pentanau, etc., ym mhen blaen y llwyfan. Dodrefnir yn y dull cyffredin. Y mae sciw ar yr ochr chwith i'r lle tân a chadeiriau oddiamgylch iddo. Pan gyfyd y llen y mae bwrdd yn cael ei arlwyyo ychydig i'r chwith o ganol y llwyfan. Dau ddrws sydd i'r ystafell, un i'r chwith, ym mur y cefn, ac un tua phen pellaf y mur ar y ochr dde. Arwian y cyntaf i mewn i'r tŷ, ac arwain yr olaf allan drwy borth bychan i'r buarth.

A'r llen yn codi, y mae Wiliam, bachgen ifanc tua phedair ar bymtheg oed, wrth y bwrdd yn darllen. Y mae Catrin, y ferch ifanc a welwyd yn y sgubor yn brysur yn arlwyyo'r bwrdd, a thrwy yr Act yma nid anghofia hi y bwrdd a'r tegell a ferwa ar y tân.

Y mae awyrgylch brys a phrysurdeb drwy y rhan gyntaf o'r Act hon, nes dyfod Ann ac Angharad i mewn.

Catrin: Mi ddylet lanhau dy sgidie, Wiliam.

Wiliam: O gâd lonydd i fi. Mi â fi yn y funud.

Catrin: Wel cofia di nawr te. My fydd y pregethwr yn meddwl mai'r gwâs wyt ti.

Wiliam: *(Â'i ben yn y llyfr)* Be' wâth am hynny? Mae'r gwâs yn ddyn cystal a phob un arall.

Catrin: Falle, ond nid gwâs wyt ti.

Wiliam: 'Rwyd ti'n llawn cyment dy ffyss am bregethwyr a nhad.

Catrin: Mi ddylen gael i parchu, Wiliam.

Wiliam: Pam?

Catrin: Mae parch wedi bod eriod i bregethwyr yng Nghymru. 'Rwt ti'n gwybod fod Dad yn i parchu nhw, a bod Mam yn i parchu nhw hefyd, pan ôdd hi byw.

Wiliam: Odw.

Catrin: Wel dyna fe te.

Wiliam: Ie, ond pam 'rwy'ti yn i parchu nhw?

Catrin: *(Mewn tymer)* Am i bod nw i fod i gâl i parchu.

Wiliam: We... ie... wrth gwrs! Beth yw'r pregethwr sy'n dwad 'ma heno – os yw e'n dwad? Hen gobyn yw e?

Catrin: Na, dyn ifanc, 'rwy'n meddwl.
(Daw'r tad, ffermwr tua hanner cant oed, i mewn)

Daniel Evans: Wiliam, dwyt ti ddim wedi glanhau dy sgidie eto? Mi fydd y pregethwr yma yn y funud nawr. Mwstra, ngwâs i. *(Cyfyd Wiliam yn anfoddog)*

Wiliam: Mae e'n dod, odi e?

Daniel: Am wn i. Gyda'r trê'n ola' siŵr o fod. Mae Twmi wedi mynd i'w gwrdd. Odi'r tegil ar y tân genti, Catrin? Mi fydd eise bwyd arno fe.

Wiliam: Pwy? Twmi neu'r pregethwr?

Catrin: Wiliam!

Daniel: Pwy rŵm s'da ti'n barod iddo.

Catrin: Y rŵm ganol.
(Clywir curo wrth y drws allan)

Catrin: 'Uw! Dyma fe. 'Nhad!

Wiliam: *(Â allan)* Nefo'dd!

(Daw Daniel Evans yn ei ôl. Tynn Catrin y ffedog oddi amdani a rhêd i'r drws. Saif Daniel ar ganol y llawr yn awyddus. Agorir y drws a daw Gruffydd Williams, un o'r blaenoriaid, i mewn. Dyn bach, â llais main wedi ei wisgo yn weddol barchus, ydyw ef. Siopwr wrth ei alwedigaeth)

Gruffydd: Fi sy' `ma Catrin ... he... he! Shwt ych chi `ma heno? Odi'r pregethwr wedi dwad?

Daniel: Dewch ymlân, Gruffydd Williams. Na, `dyw e ddim wedi dwad eto. Rhyfedd iawn na fyse fe wedi hela i ddweyd rhywbeth.

Gruffydd: `Dych chi ddim wedi clywed oddi wrtho?

Daniel: Dim gair.

Gruffydd: O. Wedi anfon stiwdant yn ei le, debyg iawn

(Yn dyfod ymlaen at y tân)

Daniel: Falle. Neu'r hen Edwards Soar – nawr fod dim capel ei hunan `dag e.

Gruffydd: *(Yn chwethin)* Whiw! Ffydd ynte gweithredoedd. Dyna gawn ni gydag e. Mi clywes i e pwy ddiwrnod yn Hermon. Neu'r Mab Afradlon, falle.

Catrin: *(Wrth y bwrdd)* `Falle taw Mr Davies, Seion, fydd e.

Gruffydd: O ho! O ho! Y claf wrth Lyn Bethesda.

Daniel: Na, mae Mr Davies yn Aberteifi `fory. Do's dim posibil mai Jinkins, Jerusalem, fydd e?

Gruffydd: *(Yn rhwbio ei ddwylo)* Wir! Un bach melys yw Jinkins. Un bach reit felys yw Jinkins. Y cwmwl tystion, fentra i â chi!

Daniel: Mae gydag e un ar Unigrwydd y Cristion yn y byd.

(Daw Wiliam i mewn â'i sgidiau'n lân)

Gruffydd: Na, `fe gadwith e honna i'r Gymanfa Sgolion, gewch chi weld. Y cwmwl tystion, neu Pôl yn Athen fydd hi. Pôl yn Athen, falle wir. Mawr yw

Diana yr Ephesied! He, he! Mawr yw Diana yr Ephesied. *(Yn synfyfyrol)* Ie, un bach melys yw Jinkins. *(Clywir curio wrth y drws)* 'Co fe! Mawr yw Diana yr Ephesied!

(Y mae Daniel wedi tynnu un esgid. Dyd hi yn ôl am ei droed yn frysiog. Â Catrin i'r porth tu allan a chlywir hi'n siarad. Saif y tri, ac edrychant yn awyddus tua'r drws)

(Â Wiliam gogyfer â'r drws i edrych)

Wiliam: Na! Dwy drampes sy 'na. Mae telyn neu rywbeth gyda nhw.

Daniel: O bodder! Ma' nhw ddigon o farn.

(Daw Catrin i mewn)

Dwed wrthyn 'nhw am fynd mlân i'r Gelly. Ma' nhw shwr o gael lle gyda John Morris. *(Yn llwytho ei bib)*

Catrin: Mae'n hwyr Dat.

Gruffydd: Glywsoch chi, Davies Bethel ar y gwahaniaeth rhwng trugaredd a thosturi? Wir, 'rodd e'n i tharo hi'n bert ofandw!

(Daw Ann ac Angharad i mewn. Hen wraig dal, wedi gwargrymu chydig bach yw Ann, a'r blynyddau o dywydd a phrofiad ar ei hwyneb melyn, penderfynol, a'i dull o lefaru yn peri iddi ymddangos yn hŷn o lawer nag yw hi mewn gwirioedd. Y mae iddi lygaid du, miniog. Wrth siarad cyfyd ei llais yn naturiol i rhyw fath ar fydr, ac y mae pob brawddeg o'i heiddo yn tynnu sylw.

Merch dal, garpiog ei dillad, ond bonheddig a thelediwn iawn ei hosgo yw Angharad. Ei phrif nodwedd yw rhyw fath ar ddiniweidrwydd, rhyw naiveté, yn codi mewn rhan o'i hanwybodaeth am bethau sydd gynhefin i bobol gyffredin. Y mae ei hwyneb hithau yn wrm gan dywydd, ac yn mynegi personoliaeth yn fwy na phrydforthwch.

Sŵn mawr tu fas. Catrin yn agor y drws ar frys)

Catrin: Chi'n iawn? Eich dwy?

Ann: Odyn, odyd. Wedi blino, 'na gyd. Y delyn gwmpodd. Wedi cerdded ymhell, chi'n gweld.

Daniel: O ble doisoch chi?

Ann: O ffair Llanelwyn.

Daniel: Naddo! Chi'n gweud y gwir? (*Edrych ar y ferch*)

Ann: Ma' hi wedi blino. Wedi bod yn dansio ers y bore bach.

Wiliam: Chi weles i'n dawnsio yn ffair y Llest fythefnos yn ôl?

Ann: Ie. Ma' hi'n dawnsio y ffeirie i gyd. 'Se chi'n gweld ei thra'd hi.

Catrin: Dat?

Daniel: Dangos y ffordd i'r 'sgubor iddyn' nhw.

Ann: Diolch yn fawr syr. Diolch yn fawr. Chi'n garedig iawn. Garedig dros ben.

Catrin: Gwell iddyn' nhw gâl tipyn o fwyd hefyd?

Daniel: 'Sgwrs. Yn y sgubor.

Catrin: 'Does gen i ddim yn barod nawr. (*Wrth Angharad*) Fe gewch chi ddwad 'nôl i moyn peth. Wedyn.

(*Dilyniant Catrin allan*)

Daniel: Mi gynhalie Catrin bob tramp a sipsi yn y lle pe bai hi'n câl i ffordd.

Gruffydd: Ddala i fod rheina wedi gneud ceiniog dda o arian heddi, 'lwch chi, am ddim yn y byd. A chithe a finne, Daniel, yn gorfod gweithio'n galed am yn tamed bara.

Wiliam: Mae dawnsio'n waith caled, Gruffydd Williams.

Gruffydd: Dim fel cadw cownt a phaco siwgir. Fe baces i ddeugen pwys y bore 'ma.

Wiliam: Cerddoch chi ddim o Lanelwyn wedi hynny.

Gruffydd: Mae dy dad da finne'n gorfod gweitho, rhywbeth heblaw dawnsio neu ryw oferedd fel'ny am y'n bara chaws!

Catrin: Ma' `na rywun yn dwad lan ar yr hewl. *(Yn myned allan ac yn cau'r drws. Yna ymhen ennyd daw yn ei hôl)* Twmi a'r pregethwr wi'n credu.

Daniel: *(Yn ymestyn am ei 'slippers')* Pwy yw e?

Catrin: Wn `im. `Dyw e ddim yn ifanc pwy bynnag yw e.

Gruffydd: Edwards, wedi'r cwbl, falle?
(Edrychant yn awyddus tua'r drws. Y mae Daniel Evans ar ei draed)

Malachi: *(Tu allan)* Diolch yn fawr, `machgen i. Diolch.
(Cylwir curo wrth y drws ennyd cyn i Catrin ei agor. Daw Malachi imewn. Y mae cot fawr amdano a menyg am ei ddwylo. Edrych yn lled drwsiadus. Daw Twmi'r gwâs bach o'r tu ôl a gesyd y portmanteau i lawr ar y llawr. Tyn Malachi'r faneg oddiam ei law dde, a daw ymlaen i ysgwyd llaw â Daniel. Agor y Drws)

Daniel: Noswaith dda.

Malachi: Noswaith dda. Mr Evans, ynte?

Daniel: Ie, siŵr.

Malachi: Mae'n dda iawn gen i gyfarfod â chwi Mr Evans. Malachi Jones yw'n enw i. Malachi Jones. Mae'r enw yn ddieithr i chi, debyg iawn.

Daniel: Wel... y... mae... arna' ofn i fod e...

Malachi: Felly'n siŵr. Felly, felly. Newydd groesi o'r America `dw i, Mr Evans, ryw dair wythnos yn ôl.

Daniel: O America?

Malachi: O America. O Salt Pit, Pennsylvania, tair mil o filltiroedd oddi yma.

Gruffydd: Dier mi!

Daniel: Felly wir. Wel, dewch ymlaen, Mr Jones, dewch ymlaen. Catrin cymer got Mr Jones.

(Cymer Catrin y got fawr oddi wrtho)

Malachi: Mr Daniel Evans ych chi, aie?

Daniel: Ie.

Malachi: O wel, mae'n hyfryd gen i gyfarfod â chi. Hyfryd iawn. *(Wrth Gruffydd)*
A chwithau?

Gruffydd: Gruffydd Williams `w i, Mr Jones. He, he!

Daniel: Un arall o'r blaenoriaid, Mr Jones.

Malachi: Felly. *(Yn ysgwyd llaw)* Mae'n dda iawn gen i gwrdd â chi Mr Williams... Mae'n hyfryd gen i bob amser gael cyfarfod ag un o'r saint.

Gruffydd: *(Mewn ymdrech deg i ddweyd rhywbeth pwrpasol)* O, wel...ie... O, wel. Ie, siŵr.

Malachi: A dyma'r ferch, ife?

Daniel: Ie Catrin yw hi.

Malachi: Wel, wel! Catrin, ife? *(Yn ysgwyd llaw)* A sut ych chi, merch i?

Catrin: Da iawn, thenciw, Mr Jones.

Malachi: Da iawn. *(Yn edrych oddiwrth Daniel at Wiliam, ac yn ôl)* A dyma'r mab?

Daniel: Ie. Dere mlân Wiliam.

Malachi: `Rown i'n meddwl mod i'n gweled tebygolrwydd. A sut ych chi, machgen i?

Wiliam: Da iawn, diolch

Malachi: Dyna fe, dyna fe. Mae gyda chi blant taliedd, Mr Evans.

Daniel: Dewch ymlaen i'r gadair yma, Mr Jones. `Rych chi wedi blino.

Malachi: Na, Mr Evans, na. `Rwy'n hen deithiwr, Mr Evans, yn hen bererin.

Gruffydd: Dier mi!

Malachi: Hen bererin. Wedi teithio dair mil o filltrioedd i nghyhoeddiad. Nid yn aml y cewch chi hynny, Mr Evans.

Gruffydd: Nid dyma'ch cyhoeddiad cyntaf chi Mr Jones, wedi croesi nôl dros y dŵr?

Malachi: Y cyhoeddiad cyntaf, Mr... y... Williams, y cyhoeddiad cyntaf.
(Â Wiliam allan yn dawel)

Daniel: Pregethu oeddech chi yn America, Mr Jones?

Malachi: Ie, ond yng Nghymru mae'r saint Mr Evans. A chredwch chi fi, fethais i erioed gael rhywbeth allan o gynulleidfa o Gymry.

Gruffydd: Ie, ie. Rhywbeth byw, ond te fe, Mr....

Malachi: Y peth byw, Mr Williams, y peth byw! Fe aethoch â'r gair allan o ngenau i. Fel dywedodd hen wŷr `y nhad, coffa da am `i enw e, pan ês i allan gynta'. "Malachi, `machgen i, Cymru yw gwlad yr hen bwerau".

Gruffydd: Ie, ie.

Malachi: Ie, yr hen bwerau. `Rwy wedi edrych ymlaen lawer at draddodi'r bregeth fydd gen i fory. Dyna paham y neidiais i at y cynnig pan ddywedodd Mr Jones i fod e'n methu dwad. O, gyda llaw *(Yn agor y cwd ac yn dwyn allan lythyr)* Llythyr Mr David Jones.

Daniel: O. *(Yn ei agor ac yn darllen. Y mae Gruffydd yn edrych yn awyddus dros ei ysgywydd)*

Malachi: `Dwn i beth yn y byd mawr mae Mr Jones wedi ddweyd. *(Gyda gwên)* Gobeithio nad yw e'n dweyd dim byd yn ddrwg am dana `i, ha?

Daniel: Nag yw'n wir. Dim ond clôd sy' `ma. (*Yn darllen*) O, `rwy'n gweld ych bod chi wedi graddio, Mr Jones.

Gruffydd: (*Yn talu cip olwg arall ar y llythyr*) O wir! B.A., B.D.! Nid yn aml ry'n ni'n câl dynion fel chi `ma Mr Jones.

Malachi: Odi Mr Jones wedi rhoi hynna i lawr? Mi fegianes arno beidio.

Gruffydd: Mi fydd yn rhaid cofio hynna wrth gyhoeddi yn yr Ysgol Sul bore `fory, Daniel.

Malachi: `Rwy'n erfyn arno chi beidio, Mr Williams

Daniel: Odi hi'n well gyda chi beidio, Mr Jones?

Gruffydd: Mi fydd yn atyniad.

Malachi: Odych chi'n meddwl hynny?

Daniel: O bydd.

Malachi: Wel, mae hi'n well gen i gael fy nghyoeddi'n syml fel gwâs yr Arglwydd. Ond os bydd e'n unrhyw help i dynnu rhai i'r moddion `rwy'n...y... `rwy'n fodlon....

Gruffydd: O mi fydd yn rhaid i ni gyhoeddi: Mr Malachi Jones, B.A., B.D.

Malachi: Gwagedd o wagedd, Mr Williams, gwagedd yw'r cwawl. Ac eto, dyna ddymuniad hen `wr `y nhad, oedd y ngweld i wedi graddio, a'i enillion prin e a `ath â fi drw'r coleg.

Gruffydd: O. Ma' hi'n ddigon hawdd gweld ych bod chi wedi'ch dwyn fyny'n grefyddol, Mr Jones. Dylanwade ontife.

Malachi: Ie, yr hen ddylanwade. Joseph Tomos, Carno, Mr Williams.

Gruffydd: (*Yn rhwbio ei ddwylo*) Ie, ie.

Malachi: Roger Edwards y Bala, a rhyw eco o'i atal-dweyd yn dwad yn ôl o'r hen fynyddau creigiog, Mr Williams

Gruffydd: *(Yn nofio)* Ie, ie! Ie, ie! Da iawn, wir; da iawn!

Daniel a Gruff: Ie, ie. Yr hen hoelion wyth. Ie... Ie, siŵr.

(Distawrwydd am ychydig. Daw Catrin i mewn ac eistedd wrth y tân)

Catrin: Mae swper bron bod yn barod, nhad.

Daniel: *(Yn hanner codi)* O, wel....

Malachi: Faint o gynhulliad ych chi'n ddisgwyl nos yfory yn y capel?

Gruffydd: Fydd `na lond lle `co os clywa nhw fod dyn fel chi'n pregethu, Mr Jones.

Malachi: Felly wir.

(Clywir curo wrth y drws. Cyfyd Catrin ac â i'w ateb)

Gruffydd: Pwy sy `na nawr?

Daniel: O'r drampes `na debig iawn.

Malachi: Trampes ife, Mr Evans?

Daniel: Ie. `Ryn ni câl pwer ohonyn' nhw'n dwad i gysgu yn y tai mâs a ma' Catrin wedyn yn rhoi lot o gefnogaeth iddyn' nhw. *(Yn troi'r siarad)*
Sefwch chi i gâl tamed o swper, Gruffydd Williams?

(A Catrin i mewn i'r tŷ drwy'r drws ar y chwith)

Gruffydd: Na... na... na wir, dim diolch. Ma'n rhaid ifi fynd. `Rwy' wedi'r amser yn barod.

Daniel: Wel, mi ddwa i gyda chi mâs í'r clôs. Ma' arna ise towli golwg ar y da. Fydda i nôl yn y man, Mr Jones.

Malachi: Popeth yn iawn, Mr Evans; popeth yn iawn. Nos da, Mr Williams. Mi gawn gwrdd yfory eto.

Gruffydd: Cawn siŵr; cawn. Nos da Mr Jones.

(A Daniel a Gruffydd allan. Edrych Malachi yn synfyfyriol a gyda diddordeb ar Angharad)

Malachi: Cymraes? Ffair Llanelwyn? Pwy lot? Pwy gang? Jacksons? *(Edrych Angharad yn ddi-amgyffred)* Gyda pwy ych chi? Pwy ych chi'n ddilyn? Be' chi'n `neud?

(Angharad yn dawnsio)

Malachi: *(Yn anghrediniol)* Danwsio? Ar yr hewl?

(Angharad yn dawnsio)

Malachi: Pwy ych chi'n nabod? Lovells? Jarmainiaid? *(Yn gwawrio arno)* – Ann! Chi'n nabod Ann?

(Dawns Angharad yn dangos ei gywirdeb....)

Malachi: Merch Ann wyt ti? Hi ddysgodd i ti ddawnsio?

(Edrych Malachi arni fel pe bai rhywbeth newydd wedi dyfod i 'w feddwl, yna....)

Malachi: *(Hanner wrtho 'i hun)* Ann! *(Wrth Angharad)* Ble chi'n aros heno?

(Daw Catrin i mewn â'r uwd, ac yna allan gydag Angharad. Edrych Malachi'n syn ar ei hól. Yna, gydag ystum un yn gyrru rhywbeth anghysurus allan o'i feddwl, ysgwyd ei ben yn gyflym. Daw ymlaen i gyfeiriad yr edrychwyr. Saif am ennyd fel pe yn disgwyl rywun i ddychwelyd)

Malachi: Ble mae'r hen saint i gyd? *(Edrych yn hamddeno o'i amgylch. Gwêl wasgod Wiliam wrth gornel y sciw... A ymlaen a thyn allan oriawr aur a chadwyn, ac edrych arnynt yn synfyfyriol. Ysgwyd ei ben yn ara)* Dim yng ngwydd y pregethwr, Malachi; dim yng ngwydd y pregethwr! *(Gesyd hi'n ôl. Clywir curo wrth y drws)*

Malachi: Dewch i mewn

(Y mae ennyd o ddistawrwydd. Yna agorir y drws a daw Dafydd i mewn. Saif yn syn o weled Malachi ar ben ei hun)

Malachi: Dafydd! Dafydd fy mab! Lle bendigedig yw hwn! Mae `na barch yn i hwynebe nhw, Dafydd; mae `na barch yn i llais nhw. Oes, mae `na barch i`r hen Falachi heno..... Ddoi di i nghlywed i`n pregethu, Dafydd?

Dafydd: Mae arna`i ofan y bydd yn fwy diogel i fi gadw draw.

Malachi: Fe gei golled, Dafydd; fe gei golled. Fe wnai lês mawr i ti... Mae wedi gneyd llawer o lês i fi`n barod.

Dafydd: O da iawn.

Malachi: *(Yn ddifrifol)* `Rwyd ti`n credu o hyd mai difyrrwch yw`n amcan. Ond `rwyd ti `mhell o dy le. `Rwy wedi aros yn rhy hir i wastraffu nghyfle. Pregethu fydda i`n neyd. Pregethu â`m holl enaid. *(Yn ddwys)* Dafydd `does gen ti ddim amgyffred fy nheimalde i heno. Mi fydd rhywun yn teimlo effaith y bregeth hon.

(Clywir sŵn tu allan a daw Daniel i mewn. Dafydd yn diflannu)

Daniel: `Roedd yn ddrwg gen i ych gadael chi fel hyn Mr Jones.

Malachi: Popeth yn iawn, Mr Evans.

Daniel: Tebig iawn, Mr Jones... Fe gewch chi rŵm y ffrynt ar ôl swper wrth gwrs... i edrych dros eich pregeth.

Malachi: *(Yn dawel)* Os gwelwch chi fod yn dda, Mr Evans. Mi hoffwn i gael rhyw awr neu ddwy i edrych dros y bregeth.

Diwedd Act II

Pobl yr Ymylon

Act III

Hwyr y Saboth canlynol.

Ddim yn bell o Gapel Bethlehem, Llanfair Moyddin.

Mae Angharad yn dawnsio fel pe bai ei meddwl yn rhywle arall. Yn sydyn, mae sŵn y canu emyn o'r capel yn torri ar draws llif y ddawns. Mae'n ceisio addasu ei stepiau i gyd-fynd â'r gerddoriaeth newydd.

Daw Dafydd heibio iddi – mae ef ar ei ffordd i'r capel wedi iddo benderfynu yn y pen draw yr hoffai glywed pregeth Malachi.

Dafydd Angharad! Mae'n iawn, Dafydd sy' ma. Angharad, ble mae'r capel?

Nid yw Angharad yn deall am beth y mae Dafydd yn holi.

Dafydd Y capel, Angharad, ble mae'r capel? (yn meddwl am ennyd) Canu, wyt ti wedi clywed canu?

Mae Angharad yn cyfathrebu ei bod wedi clywed canu.

Dafydd Rwyf ti wedi clywed canu? Pa ffordd?

Nid yw Angharad yn siŵr o ba gyfeiriad ddaeth y sŵn, ac mae'n methu â helpu Dafydd.

Dafydd Bydd dy fam yn gwybod. Ble mae dy fam?

Cyfeiria Angharad yn nerfus at Ann, sydd ben draw'r ystafell wedi cael gwaeledd ofnadwy. Â Dafydd at Ann a sylwi'n bod rhywbeth o'i le. Mae'n ceisio ei helpu, ac yn ei chodi i'w thraed. Â'r tri i chwilio am help yn araf - Angharad yn cario'r lamp, Dafydd fel pe bai'n cario holl bwysau Ann ar ei ysgwydd, ac Ann yn dilyn.

Diwedd Act III

Pobl yr Ymylon

Act IV

Cegin Cefn Eithin, hwyr y Saboth, ychydig wedi'r digwyddiadau yn y drydedd Act

(Y mae Wiliam o flaen y tân yn darllen. Daw Catrin i mewn yn ei dillad gorau. Diosg ei het, cot, a menyg wrth siarad)

Catrin: O. Fan hyn wyt ti.

Wiliam: Edrych yn debyg.

Catrin: Wel, mi fydd Dat yn anfolon. Gest golled hefyd. Fe geson ni bregeth arbennig.

Wiliam: Da iawn. Ble ma'r hen foi?

Catrin: Fyddan nhw ddim yn hir nawr.

Wiliam: Nhw?

Catrin: Mr Jones a'r blaenoriaid.

Wiliam: Nefodd! *(A allan drwry'r drws ar y dde)*

(Diosg Catrin ei het, etc, a dwg hwynt i mewn i'r ystafell arall drwy'r drws ar y chwith. Daw yn ôl ymron ar unwaith, ac fe'i prysura ei hun oddeutu'r ystafell. Clywir siarad tu allan. Agorir y drws a daw Daniel Evans, Gruffydd Williams, Malachi, Tomos Simon a Lewis Edwards i mewn. Dyn tal, cryf, tua deugain oed, yw Simon. Dyn tenau, nerfus a rhyw gyffyrddiad o'r ffanatic yn perthyn iddo yw Lewis Edwards, yn llefaru pob brawddeg yn ddifriol ac fel pe bai llawer yn dibynnu arni)

Daniel: Dewch ymlân. Dewch ymlân. Dewch chi mlân fan yma, Mr Jones.

(Gan bwyntio at y gadair sydd gyferbyn â chanol y llwyfan)

Malachi: Ble'r ych chi'n eistedd, Mr Evans?

Daniel: `Rw i'n iawn fan yma, diolch.

(Nid yw'r siarad yn dyfod yn rhwydd. Y mae ôl ymdrech ar y brawddegau cyntaf)

Gruffydd: Wir, mae hi wedi mynd yn wyntog yn sydyn, ar ôl y glaw `na neithwr.

Malachi: Odi, mae hi.

Daniel: Gobitho bod chi ddim wedi' clywed hi'n oer yn y capel, Mr Jones?

Malachi: O na..na.. Mi ro'dd y croeso'n gynnes, Mr Evans.

Lewis Eds: *(Yn sydyn)* Gadewch i fi weyd wrthoch chi, syr, ein bod ni wedi câl oedfa gofiwn ni am dro yn yr ardal yma.

Daniel: Do'n wir.

Gruffydd: Do'n wir; do'n wir! Odfa ryfedd, Mr Jones.

Malachi: Odych chi'n meddwl hynny?

Lewis: *(Yn benderfynol)* O'n i, o'n i. Tomos Simon, dwedwch ych barn.

Tomos: Ie. Fe geso' ni bregeth dda.

Malachi: Wel, da iawn. Da iawn.

Gruffydd: `Rwy'n meddwl weithe, Mr Jones. Cwrdd â phregethwyr yn amal fel hyn. Cadw mis, ac yn y blaen. Mae e'n siŵr o fod yn waith blinedig, Mr Jones?

Malachi: *(Yn frwd)* Dim i fi, Mr Williams, dim i fi. `Dwy ddim yn meddwl y blinwn i byth!

(Y mae distawrwydd llethol am ychydig amser)

Daniel: *(Yn drwsogl)* Ac yma y'ch chi'n bwriadu sefyll nawr, Mr Jones? Fyddwch chi ddim yn mynd `nôl eto?

Malachi: Nôl?

Daniel: I'r America.

Malachi: O ie... Na `dwy ddim yn meddwl hynny, Mr Evans. Fydda i debig o gartrefi yng Nghymru o hyn allan.

Gruffydd: *(Yn cael ei leferydd yn ôl)* Os perthnase gyda chi yng Nghymru, Mr Jones?

Malachi: Un neu ddau Mr Williams. Dim ond un neu ddau.

"Mae nghyfeillion wedi myned
O fy mlaen o un i un"

Tomos: Fuoach chi allan yn America'n hir, Mr Jones?

Malachi: Do, flynyddau mawr; blynyddau mawr.

Tomos: Ie. A pryd glanioch chi yn y wlad `ma, Mr Jones?

Malachi: Ychydig wythnosau `nôl, Mr Simon. Mordaith bleserus iawn ar y cyfan; pleserus iawn.

Tomos: Beth oedd enw'r llong, Mr Jones?

Daniel: *(Edrychiad)*

Tomos: `Rwy'n teimlo tipyn o ddiddordeb yn hanes Mr Jones.

Malachi: Felly. Felly. Wel, mi ddweda'i wrthoch chi.....

(Clywir curo pendant ar y drws. Erys yr ymgom a chyfyd Catrin i ateb. Daw Dafydd i mewn, ac Angharad, a golwg drist iawn arni, o'r tu ôl)

Dafydd: Allwn i gâl help, os gwelwch chi'n dda? Yn y sgubor. Yr hen wraig.

(Ni ddywed Angharad ddim, a saif yn welw o'r tu ôl)

Daniel: Catrin, dere `da fi.

(Dyd ei esgidiau am ei draed ac â i ymofyn y llusern. Â Angharad, Dafydd a Catrin allan ac yna Daniel.)

Malachi: Y drampes?

Gruffydd: Ie.

Tomos: Dwad o Ffair Llanelwyn, ife?

Gruffydd: Ie. Neithwr.

Tomos: O's `na ferch gyda hi yn dawnsio?

Gruffydd: Ie. O's.

Tomos: Ie. Mi wn i am dany'n' nhw.

(Saib)

Malachi: Oes rhyw fodd i gael cymorth i'r hen wraig – rhyw feddyg neu rywun yn ymyl?

Lewis: Dim un o fewn dwy filltir

Tomos: Chi'n gwbod Mr Jones – wi'n credu taw yn y wyrkos y dyle pobol fel hyn fod, nid mewn lle fel hwn.

Malachi: Ie. Hwyrach taw e. Ac eto, trueni na fuasai

Tomos: *(Ar draws)* Mr Jones, `roch chi ar hanner ateb cwestiwn i fi pan ddaeth y bobol yna mewn.

Malachi: O?

Tomos: Y llong Mr Jones. Enw'r llong.

Malachi: O...ie... yr....yr... Yn Lerpwl y glaniodd hi, Mr Simon

Tomos: Hmm. Pryd?

(Daw Daniel i fewn)

Malachi: Pryd.

Daniel: Ma'r hen wraig mewn cyflwr drwg iawn.

Malachi: Felly wir, Mr Evans; felly wir

Daniel: Na, `dwy ddim yn meddwl fod dim allwn i neud ar hyn o bryd.
(*Saib*)

Tomos: Y llong, Mr Jones?

Malachi: Y?

Tomos: Pryd y glaniodd hi?

Malachi: O, y... tair wythnos i echdoe Mr Simon. Ie.

Tomos: Mmm. `Rych chi'n hollol siŵr o hynny?

Marachi: Wrth gwrs.

Tomos: Ie, siwt `ma esbonio'r peth te?

Malachi: Beth, Mr Simon?

Tomos: Mod i wedi'ch gweld chi'n gwerthu watches yn Ffair Rhydybrodie dair wythnos yn ôl.
(*Y mae distawrwydd am ennyd bach*)

Lewis: Simon! Beth ych chi'n weyd, fachgen?

Tomos: Beth wedes i. Mod i wedi'i weld e'n gwerthu watches yn Ffair Rhydybrodie dair wythnos i ddoe.

Daniel: (*Yn ffyrnig*) Simon!

Lewis: Mae'r dyn wedi colli `i synnwyr. Ar ôl y bregeth glywso' ni heno!

Tomos: Nag w' Lewis Edward, ddim. `Rwy'n gwbod beth wy'n siarad am dano. O ble daeth y dyn hyn yma neithiwr? Os un ohonoch chi'n gwbod?

Lewis: (Gyda theimlad) Tomos Simon, dim ond hen bregethwr draddode'r bregeth honna heno.

Daniel: Ie. Mae hynna'n eitha' gwir.

Tomos: 'Dwy ddim yn meddwl mod i'n camsynied

Catrin: *(Ar draws)* Mr Jones, mae'r hen wraig wedi gofyn am gael ych gweld chi allan yn y sgubor.

Malachi: Fi?

Catrin: Ie.

Daniel: Gwell i chi fynd. Tebig i bod hi am weld y pergethwr.

(Cyfyd Malachi ac â allan)

Tomos: Miss Evans, gofyn am y pregethwr wnâth hi, neu am Malachi – Mr Malachi Jones. Wel..? Beth?...

(Pawb yn edrych ar Tomos Simon)

'Malachi' wedodd hi. Dwi'n siŵr i chi. Dwi'n gwbod am y rhan fwya o'r bobol 'na sy'n dilyn y ffeire. 'Rwy'n gwbod am y ddwy yna sy mäs yn y sgubor. A 'rwy'n 'nabod y dyn hyn. Mae e'n gymeriad hollol adnabyddus i'r polîs, chi'n gwbod. Crwydryn yw e. Tramp.

Lewis: Tomos Simon, nid tramp yw'r dyn draddododd y bregeth yna heno.... Dim byth!

Daniel: Ond i bwy bwrpas, Simon? Pwy bwrpas all fod gydag e i ddwad fan hyn a phregethu?

Tomos: Odych chi wedi colli rywbeth o'r tŷ 'ma? - Watsh aur, falle?

(Y drws yn agor)

(Distawant wrth glywed sŵn traed oddiallan. Daw Malachi i mewn wedi sobreiddio ac fel pe wedi heneiddio ychydig. Y mae braidd yn welw. Y mae ôl ymdrech i'w feddiannu ei hun ar ei frawddegau. Daw ymlaen yn araf. Eisteddant oll yn ddistaw ac anghysurus am beth amser)

Malachi: A! Gyfeillion. Ma'r hen wraig yn Ma' hi'n wael iawn. (*Wrth Catrin*)
Gwell i chi fynd allan.

(*Cyfyd Catrin ar unwaith a myned allan*)

Daniel: (*Yn garedig*) 'Steddwch Malachi. Y'ch chi'n iawn?

Malachi: Odw.... Diolch.

(*Y mae ennyd arall o ddistawrwydd*)

Daniel: 'Ryn ni wedi bod yn siarad Mr Jones, tra buoch chi allan. Wrth gwrs...
'dyn ni ddim am...'ryn ni am fod yn deg. Mae Mr Simon (*edrych Malachi i fyny*) ...wedi...y...dwyn cyhuddiad. 'Dyn ni ddim am ddweyd i fod e'n iawn. Ac eto.....

Malachi: (*Braidd yn chwerw*) Hy! Ie. 'Ac eto...'

(*Edrychant dipyn yn anghysurus*)

Lewis: Mawredd y byd! 'Dyn ni ddim yn mynd i droi dyn fel yma allan o'r tŷ ar beth ma' Tomos Simon wedi weyd. Mae'r peth allan o reswm!

Tomos: Wedes i ddim yng nghylch i droi e allan o'r tŷ. Dweyd beth own i'n gredu wnês i....

Lewis: (*Yn wawdlyd*) Ie, credu...

Tomos: 'Rhowch gyfle i fi weyd! 'Rwy' wedi dweyd wrthoch chi marn i. Rhyngoch chi a'ch gwaith bellach. Ond mi fydd yn ddigon hawdd profi'r peth 'fory.

Malachi: 'Fory. A ble 'rw' i'n câl fy rhoi yn y cyfamser? Oes llety i mi yma am y nos, Mr Evans? Neu a oes rhaid rhoi heb bregethwr yn y carchar dros nos, rhag ofn iddo ddwyn eich eiddo chi?

Daniel: Mae croeso i chi gysgu yma heno, Mr Jones.

Malachi: Diolch yn fawr iawn, Mr Evans. Feddyliais i ddim y byse'n rhaid i fi fegian am lety heno.

Lewis: Mae drws 'y nhŷ i yn agored i chi, Mr Jones, pryd y mynnoch chi.
Gruffydd Williams?

Gruffydd: Ie siŵr, ie siŵr! Trueni fod hen beth fel hyn wedi digwydd. Ond fysech chi 'run peth ych hunan, Mr Jones. Meddyliwch chi nawr 'swn i'n ddyn hollol ddiarth wedi dwad i'ch lle chi i begethu. Wel, dyna fe. Wedwn i ddim am funud fod Tomos Simon yn iawn... 'Rwy'n sicr nag yw e'n hunan, ond wedyn.....

Malachi: Ond wedyn? Ond wedyn! Ac Ann, druan... yn marw wrth ych drws chi – yr hen wraig.

Daniel: Ie, wel.

Tomos: Mm. A Ann yw ei henw hi, ife? Shwt y gwyddech chi mai Ann yw i henw hi?

Malachi: *(Dim ateb)*

Tomos: 'Rych chi wedi gweld hi cyn heddi, ondofe?

(Dim ateb)

Tomos: Ondofe, Mr Jones?

(Try'n ddisymwth a gwêl Angharad, Catrin a Dafydd yn syn a gwelw, yn dfyod ar draws y gegin)

Dafydd: Wedi mynd.

(Syrth wrth ei draed ac wylo'n ddilywodraeth. Edrych Malachi arno'n syn. Ni ddywed neb air)

(Edrych Malachi arno)

Tomos: Mi fydd yn rhaid i rywun ofalu am y ferch 'ma. Cael gair â'r awdurdodau.

Catrin: *(Yn edrych a rei thad)* Wel, y....

Malachi: *(Ar ei thraws)* Dim o'ch wyrkos chi i hon Tomos Simon! Fe ofala i am dani. Dwi'n ei 'nabod hi nawr. *(Troi at y ferch)* Dere!

Malachi: *(Wrth y drws)* Dafydd ar ôl i mi fynd, arwain y cyfeillion hyn mewn gair o weddi, 'neu-di? Malachi Jones, B.A., B.D. – Nos da.

(Marachi'n troi, agor y drws, ac yng nghwmni Angharad yn ymadael)

Y Diwedd